

"گزارش فنی"

ارزیابی تغییرات مکانی و زمانی کیفیت آب زیرزمینی اراضی ساحلی از دیدگاه مصارف مختلف

عبداله درزی نفت‌چالی^۱، احمد عسگری^۲ و فاطمه کاراندیش^۳

۱- دانشیار، گروه مهندسی آب دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری، (نویسنده مسؤول: abdollahdarzi@yahoo.com)

۲- دانشجوی دکتری، گروه مهندسی آب دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری

۳- دانشیار، گروه مهندسی آب دانشگاه زابل

تاریخ پذیرش: ۹۵/۹/۲۲

تاریخ دریافت: ۹۴/۱۱/۲۶

چکیده

کیفیت منابع آب اراضی ساحلی در پایاب حوضه‌های آبخیز، عمدتاً به دلیل فعالیت‌های مختلف انسانی در حال کاهش است. در این تحقیق، تغییرات زمانی کیفیت آب زیرزمینی منطقه‌ای ساحلی به وسعت ۲۵ هزار هکتار واقع در استان مازندران، بررسی شد. قبل از فصل کشت برنج (زمستان ۱۳۸۸)، در فصل کشت برنج (بهار ۱۳۸۹) و بعد از فصل کشت برنج (تابستان ۱۳۸۹)، از آب زیرزمینی ۳۷ چاه مشاهده‌ای موجود در این منطقه نمونه‌برداری شد. مقادیر هدایت الکتریکی، اسیدیته و غلظت کلسیم، منیزیم، سدیم، پتاسیم، بی‌کربنات، کلر و سولفات آب زیرزمینی نمونه‌های آب زیرزمینی تعیین شد. براساس شاخص‌ها و استانداردهای مختلف، کیفیت آب زیرزمینی از لحاظ مصارف کشاورزی، صنعت و شرب ارزیابی شد. متوسط هدایت الکتریکی آب زیرزمینی در فصول زمستان، بهار و تابستان به ترتیب ۵۸۰۶، ۳۵۲۴ و ۸۶۵۶ میکروزیمنس بر سانتی‌متر بود که نشان‌دهنده افزایش خطر شور شدن آب زیرزمینی در انتهای فصل کشت برنج می‌باشد. قلیائیت آب در حدود ۶۰ درصد موارد در کلاس‌های C4-S2، C4-S1، C4-S3 و C4-S4 قرار داشت. غلظت کلر آب زیرزمینی بیشتر از حد مجاز آن برای استفاده در صنعت بود. در فصل تابستان ۱۳۸۹، آب زیرزمینی نامناسب‌ترین وضع را از نظر شرب در مقایسه با فصول زمستان ۱۳۸۸ و بهار ۱۳۸۹ داشت. نتایج نشان داد که کشت برنج تأثیر قابل توجهی بر کیفیت آب زیرزمینی در اراضی ساحلی مورد مطالعه داشت. براین اساس، مدیریت مناسب آب و مواد غذایی در طول فصل کشت برنج می‌تواند در حفاظت کیفیت آب زیرزمینی منطقه مطالعه موثر باشد.

واژه‌های کلیدی: آبخوان‌های ساحلی، کشاورزی، شرب، صنعت، شالیزار

مقدمه

سنگ‌شناسی، پیشروی آب دریا و فعالیت‌های بشر از جمله عواملی هستند که تعیین‌کننده کیفیت آب زیرزمینی در نواحی ساحلی می‌باشند (۱۴). در این بین، بررسی نقش عوامل مخرب انسانی و کنترل آنها باید در مطالعات جامع آبخیزداری مورد توجه قرار گیرد. فعالیت‌های انسانی مثل پمپاژ از منابع آب زیرزمینی و احیای اراضی تأثیر قابل توجهی بر سیستم جریان‌ات آب‌های زیرزمینی ساحلی از نظر فیزیکی و شیمیایی می‌گذارد (۵).

بررسی نوسانات سفره‌های آب ساحلی دریای مازندران با وجود اکوسیستم‌های طبیعی چون تالاب‌ها یا آب‌بندان‌ها، جنگل و تنوع محیط زیست از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. در این نواحی ساحلی، سفره‌های آب سطحی از جمله منابع آبی ارزشمند برای فعالیت‌های مختلف به ویژه بخش کشاورزی محسوب می‌شوند. به دلیل شرایط مساعد آب و هوایی استان، انجام فعالیت‌های گسترده کشاورزی موجب تغییر در کیفیت منابع آب و خاک خواهد شد. در کنار اثرات سوء مصرف مواد شیمیایی و تأثیر مخرب آن بر منابع آب، برداشت بی‌رویه از منابع آب زیرزمینی برای فعالیت‌های کشاورزی نیز سبب تغییر کیفیت این منابع می‌شود (۷). از آنجا که این منابع آب به‌طور مدام در معرض بهره‌برداری قرار دارد، پژوهش‌های مربوط به آسیب‌پذیری آنها می‌تواند اطلاعات مفیدی در مورد اهمیت آنها در برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری زیست محیطی در اختیار قرار دهد (۹). اگرچه میانگین بارندگی سالانه ۷۰۰-۹۰۰ میلی‌متر، وجود سفره آب زیرزمینی کم‌عمق در اراضی مابین سیاهرود و تالارود و نبود تشکیلات زمین‌شناسی محدوده‌کننده قابل توجه در حوضه آبریز طرح

آب‌های زیرزمینی ذخیره اصلی منابع آب شیرین در بسیاری از کشورها می‌باشند و پتانسیل منابع آب در آینده را نشان می‌دهند. این منابع به دلیل اینکه دارای ثبات نسبتاً مناسبی در کمیت و کیفیت خود هستند همیشه مورد توجه بوده (۱۷) و فواید ارزنده‌ای نسبت به منابع آب سطحی دارند از جمله: کیفیت بالاتری دارند، نسبت به آلودگی‌ها از جمله امراض بهتر محافظت می‌شوند، تغییرات زمانی کیفیت آب کمتر است و با یکنواختی بیشتری در نواحی وسیع نسبت به آب‌های سطحی پراکنده شده‌اند (۲۵). اراضی ساحلی به‌عنوان یکی از ارزشمندترین منابع طبیعی کشور، در بخش پایین دست حوضه‌های آبخیز واقع شده‌اند (۱۲). در دهه‌های اخیر، این موضوع بیشتر مبرهن شده که این اراضی را نمی‌توان به طور مجزا از رودخانه‌ها و حوضه‌های آبخیز مدیریت نمود (۱۹). مدیریت کمی و کیفی منابع آب زیرزمینی در مناطق ساحلی، نقش مهمی در حفظ، تداوم حیات و سلامت اکوسیستمی این مناطق و در نتیجه، پایداری تولید آنها دارد. کیفیت آب از جمله مسایلی است که با سلامتی، بهداشت فردی و عمومی جامعه ارتباط مستقیم دارد. اهمیت کنترل آب‌های سطحی و زیرزمینی بر هیچ کس پوشیده نیست و لزوم پایش آب و تامین شرایط بهداشتی و استاندارد برای آشامیدن باعث شده که کنترل کیفیت آب از اهمیت بالایی برخوردار باشد (۸). کیفیت آب‌های زیرزمینی اراضی ساحلی به لحاظ مکانی و زمانی متغیر است. به‌علاوه، سیستم آب زیرزمینی به‌قدری پیچیده است که با عوامل زیادی در یک مکان خاص نیز تغییر می‌کند. بارش، تغییر کاربری، خاک،

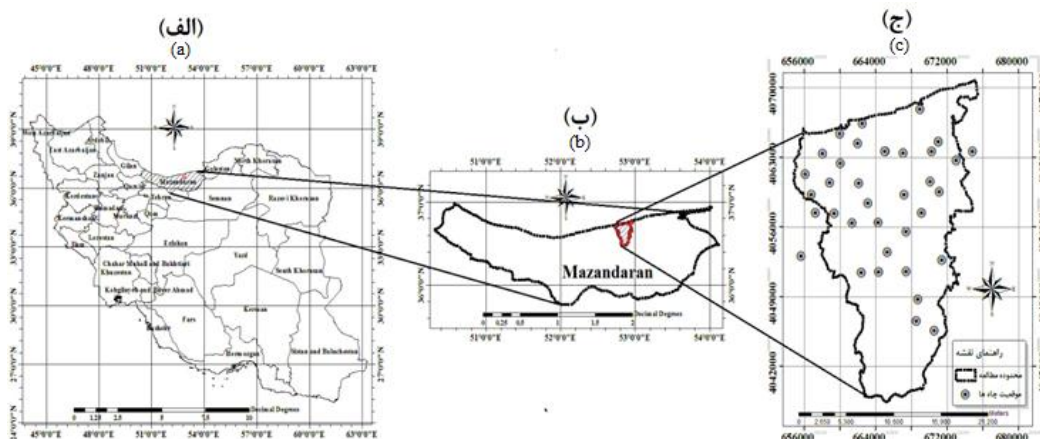
۱۳/۲، ۴۳/۳ و ۳۸/۳ درصد مساحت منطقه مطالعه را تشکیل می‌دهند. براساس داده‌های هواشناسی ایستگاه‌های واقع در اطراف محدوده مطالعه (ساری، قراخیل و بابلسر)، میانگین بلندمدت بارش در این منطقه ۷۰۰ میلی‌متر می‌باشد که حدود ۷۰ درصد از آن در حفاصل ماه‌های مهر تا اسفند (شش ماه دوم سال) رخ می‌دهد. میانگین بلند مدت دمای حداقل، دمای حداکثر و دمای میانگین در این منطقه به‌ترتیب ۱۲/۵، ۲۱/۵ و ۱۷ درجه‌ی سانتی‌گراد است.

داده‌های مورد استفاده در این تحقیق شامل داده‌های عمق و برخی خواص کیفیت آب زیرزمینی می‌باشد که از ۳۷ چاه مشاهده‌ای تهیه شد. عمق این چاه‌ها از سه تا شش متر متغیر بود. شکل ۱ موقعیت منطقه مطالعه در کشور و استان مازندران و پراکندگی چاه‌های مشاهده‌ای در این منطقه را نشان می‌دهد. کیفیت آب زیرزمینی این چاه‌ها، در سه زمان مختلف شامل قبل از فصل کشت برنج (زمستان ۱۳۸۸)، در فصل کشت برنج (بهار ۱۳۸۹) و بعد از فصل کشت برنج (تابستان ۱۳۸۹) تعیین شد. پارامترهای کیفی مورد نظر شامل مقادیر هدایت الکتریکی (EC)، اسیدیته (pH) و غلظت کلسیم، منیزیم، سدیم، پتاسیم، بی‌کربنات، کلر و سولفات آب زیرزمینی در زمان‌های مذکور تعیین شد. نسبت جذب سدیم نیز محاسبه شد. علاوه بر این، مقایسه میانگین داده‌ها و شاخص‌های کیفی مربوط به زمان‌های مختلف نمونه‌برداری از طریق آزمون حداقل تفاوت معنی‌دار (LSD) به‌وسیله نرم‌افزار SAS (۱۷) انجام شد. در شکل ۲ فلوچارت مراحل مختلف ارزیابی داده‌ها ارائه شد.

سبب شد که این محدوده توانایی نگهداشت آب با کیفیت خوب و درخور توجه در حد مصرف شرب و کشاورزی را داشته باشد، اما عواملی همچون نزدیکی به دریا و برداشت بی‌رویه از منابع آب در نزدیکی خط ساحلی و آب‌های برگشتی از زمین‌های کشاورزی و وجود پساب صنایع، زمینه شور و آلوده شدن منابع آب زیرزمینی در این منطقه را فراهم آورده است. در طول فصل کشت، برداشت بیش از حد از آب زیرزمینی منجر به افت سطح آب زیرزمینی و در فصول غیرکشت، وقوع بارندگی سبب ایجاد شرایط ماندابی و غرقابی می‌شود. از سوی دیگر، ورود کودها و سموم شیمیایی مازاد به منابع آب زیرزمینی سبب تغییر کیفیت آن خواهد شد. از این‌رو، در این تحقیق، با بررسی نوسانات سطح آب زیرزمینی در پایین دست حوضه‌های آبخیز اراضی مابین سیاهرود و تالارود واقع در نوار ساحلی دریای مازندران، کیفیت آب سفره سطحی براساس شاخص‌ها و استانداردهای موجود، از لحاظ مصارف کشاورزی، صنعت و شرب ارزیابی شد.

مواد و روش‌ها منطقه مورد مطالعه

منطقه مطالعه در استان مازندران در اراضی پایین دست سد البرز قرار دارد. این منطقه در حد فاصل طول‌های ۴۵۴۶۵۱ تا ۶۷۵۶۲۵ متر و عرض‌های ۴۰۳۸۲۴۱ تا ۴۰۷۰۹۰۳ متر با مساحتی حدود ۲۵ هزار هکتار، از شمال به دریای خزر، از جنوب به ارتفاعات سلسله جبال البرز، از شرق به رودخانه سیاهرود و از غرب به رودخانه تالار محدود می‌شود. آب‌بندان، باغ، شالیزار و خشکزار به‌ترتیب ۵/۲

شکل ۱- موقعیت محدوده‌ی مورد مطالعه در ایران (الف) و استان مازندران (ب) و موقعیت چاه‌ها در محدوده‌ی مطالعه (ج)
Figure 1. Location of the study area in Iran (a), Mazandaran province (b) and location of wells in the study area (c)

کیفی آب را به لحاظ خطر شوری و سدیمی در طبقه‌بندی‌های C-S نشان می‌دهد. برای ارزیابی کیفیت آب با استفاده از دیاگرام ویل-کاکس، از نرم‌افزار هیدروشیمی (۲) استفاده شد.

استانداردها و معیارهای کیفی آب برای صنعت

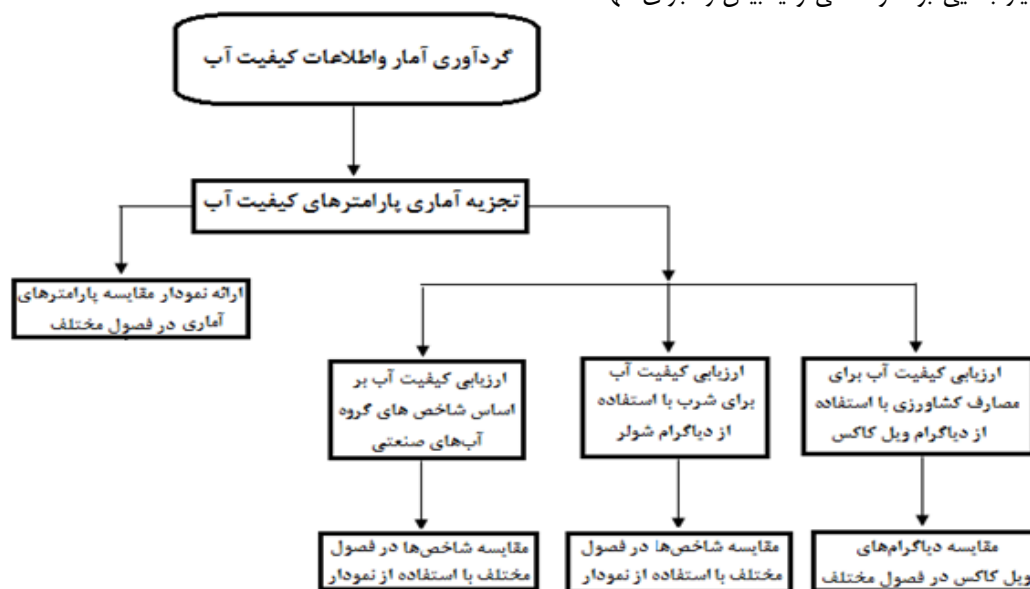
طبقه‌بندی کیفیت آب برای مصرف در بخش صنعت مطابق با نشریه استاندارد شماره ۴۶۲ معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی ریاست جمهوری با عنوان «راهنمای

استانداردها و معیارهای کیفی آب برای کشاورزی

از جمله معیارهای کیفی آب کشاورزی، استاندارد سازمان خواروبار جهانی (FAO) برای کاربری کشاورزی (نشریه شماره‌های ۲۹ و ۵۳ فائو) می‌باشد. دیاگرام ویل-کاکس نیز کاربرد وسیعی برای طبقه‌بندی آب از نظر مصارف کشاورزی دارد. این دیاگرام با توجه به مقدار هدایت الکتریکی و نسبت جذب سدیم آب آبیاری (SAR)، طبقه‌بندی

دارای این حساسیت می‌باشد. گروه حساس شامل فرآیندهایی می‌شود که دارای حساسیت بالایی هستند ولی این حساسیت شامل تمامی اجزا نمی‌باشد و نسبت به گروه اول از حساسیت کمتری برخوردارند. گروه نسبتاً حساس دارای حساسیتی تقریباً مشابه با آب آشامیدنی می‌باشد. گروه با کمترین حساسیت، کمترین حساسیت را نسبت به گروه‌های دیگر دارد. جدول ۱ محدوده مطلوب شاخص‌های این چهار گروه را نشان می‌دهد.

طبقه‌بندی کیفیت آب خام، پساب‌ها و آب‌های برگشتی برای مصارف صنعتی و تفریحی» انجام شد (۳). در این راهنما، آب مورد نیاز صنایع با توجه به نیازهای کیفیت آب صنعت و شاخص‌های مربوطه، به گروه‌های مختلف شامل گروه بسیار حساس، گروه حساس، گروه نسبتاً حساس و گروه با کمترین حساسیت تقسیم‌بندی می‌شود. گروه بسیار حساس شامل فرآیندهایی در صنعت می‌باشد که آب مصرفی آنها دارای حساسیت بسیار بالایی بوده و تمامی و یا بیش‌تر اجزای آنها

شکل ۲- فلوچارت مراحل ارزیابی داده‌ها
Figure 2. Flowchart of data evaluation stages

جدول ۱- محدوده مطلوب شاخص‌های گروه آب‌های صنعتی

Table 1. Suitable range for indices related to industrial water use (محدوده مطلوب (میلی گرم بر لیتر)				
شاخص	گروه اول	گروه دوم	گروه سوم	گروه چهارم
آهن	۰-۰/۵	۰-۰/۱	۰-۰/۳	۰-۱
منگنز	۰-۰/۰۱	۰-۰/۰۵	۰-۰/۳	۰-۱
pH	۷-۹	۶-۱۰	۵-۱۰	۵-۱۰
سختی	۰-۱	۰-۱۰۰	۰-۲۵۰	۰-۵۰۰
قلیابیت	۰-۵۰	۰-۷۵	۰-۱۵۰	۰-۵۰۰
سولفات	۰-۲۰	۰-۱۰۰	۰-۲۵۰	۰-۵۰۰
مواد معلق	۰-۱	۰-۵	۰-۱۰	۰-۱۰۰
TDS	۰-۵۰	۰-۱۰۰	۰-۵۰۰	۰-۱۰۰۰
کلراید	۰-۲۰	۰-۱۰۰	۰-۲۰۰	۰-۵۰۰

را می‌توان مرتبط با فصل کشت برنج دانست. به‌طوری‌که داده‌های زمستان مربوط به قبل از کشت، داده‌های اردیبهشت ماه منطبق با زمان آب تخت و انتقال نشاء از خزانه به زمین شالیزار و داده‌های مرداد ماه مربوط به انتهای فصل کشت برنج می‌باشد. آماره‌های مربوط به پارامترهای کیفی نمونه‌های زمستان، بهار و تابستان به‌ترتیب در جداول ۲ تا ۴ و نتایج مقایسه میانگین خواص و برخی شاخص‌های کیفیت آب در زمان‌های مختلف در جدول ۵ ارائه شد. افزایش انحراف معیار و ضریب تغییرات داده‌های کیفیت آب در تابستان نسبت به بهار و زمستان نکته قابل توجه مربوط به آنالیز آماری نمونه‌های دوره‌های مختلف می‌باشد. میانگین اسیدیته آب در زمستان بیشتر از مقدار آن در فصل‌های بهار و

استانداردها و معیارهای کیفی آب برای شرب
استفاده از دیاکرام شولر برای طبقه‌بندی کیفیت آب شرب بسیار مرسوم است. در این تحقیق، داده‌های کیفیت آب مربوط به زمان‌های مختلف با استفاده از نرم‌افزار هیدروشیمی آنالیز شد. به کمک این نرم‌افزار، وضعیت هیدروشیمیایی منابع آب موجود در محدوده‌های طبقه‌بندی شولر برای مصارف شرب ارائه گردید.

نتایج و بحث تجزیه و تحلیل داده‌ها

از آنجا که اراضی وسیعی از نوار ساحلی دریای مازندران زیر کشت برنج است داده‌های مربوط به سه دوره اندازه‌گیری

نزدیک شدن به انتهای دوره کشت، به تدریج به طور معنی داری کاهش یافت. از سوی دیگر، درصد سدیم قابل تبادل در دوره مطالعه روندی صعودی داشت به طوری که مقدار آن در مرداد ماه، به طور معنی داری بیشتر از میزان آن در دوره زمانی قبل از فصل کشت در منطقه (زمستان) بود. شوری آب زیرزمینی در فصل بهار نسبت به زمستان کاهش یافت که علت آن می تواند وقوع آبشویی کافی در اثر بارندگی های زمستان و آبیاری های ابتدای فصل کشت برنج باشد. متوسط شوری آب زیرزمینی در تابستان به ترتیب به میزان ۴۹ و ۱۴۵ درصد بیشتر از مقدار آن در فصول زمستان و بهار بود. نسبت جذبی سدیم در ماه اردیبهشت تقریباً مشابه ماه اسفند بود لکن در انتهای دوره کشت، مقدار آن به طور قابل توجهی افزایش یافت. این موارد نشان دهنده افزایش خطر شوری و سدیمی شدن با نزدیک شدن به انتهای فصل رشد می باشد. خطر شوری آب را می توان به افزایش غلظت نمک ها در طی فصل رشد همراه با کاهش سطح آب سفره زیرزمینی در مراحل پایانی فصل رشد گیاه نسبت داد. تاثیر افت تراز پیزومتریک بر تشدید شوری آب زیرزمینی در برخی تحقیق های گذشته گزارش شد (۴).

تابستان بود. به جز برای pH که بیشترین میزان انحراف معیار مربوط به آن در تابستان مشاهده شد، برای سایر متغیرها، بیشترین میزان انحراف معیار در زمستان رخ داد. اگر میزان پراکندگی یک متغیر کم تر از ۰/۱۵، بین ۰/۱۵-۰/۳۵ و بیش تر از ۰/۳۵ باشد، آن متغیر به ترتیب دارای تغییرپذیری کم، متوسط و تغییرپذیری زیاد است (۲۲). به جز pH، باقی متغیرها دارای تغییرپذیری زیادی بودند. دامنه ی تغییرات کم pH با یافته های برخی تحقیق های پیشین مطابقت دارد (۲۴). در سطح وسیع، تغییرپذیری یک متغیر می تواند متأثر از کاربری اراضی، الگوی فرسایش و نحوه ی کوددهی باشد (۲۴، ۱۹). غیریکنواختی کوددهی و آبیاری در سیستم آبیاری سطحی از یک سو و وضعیت توپوگرافی منطقه از سوی دیگر، از جمله عوامل موثر بر تغییرپذیری یک متغیر در منطقه ای با وسعت کم می باشد. اختلاف معنی داری بین هدایت الکتریکی، کلسیم، منیزیم، سدیم، کلر، سولفات و نسبت جذبی سدیم مربوط به زمان های مختلف نمونه برداری وجود نداشت. بالا بودن ضریب تغییرات برخی شاخص های کیفی، نشان دهنده غیریکنواختی زیاد آنها در سراسر منطقه مطالعه می باشد. میزان پتاسیم و اسیدیته آب زیرزمینی با

جدول ۲- مشخصه های آماری آنالیز کیفیت آب مربوط به فصل زمستان

SO ₄	Cl	HCO ₃	K	Na	Mg	Ca	pH	EC (μs/cm)	پارامتر
۳۷	۳۷	۳۷	۳۷	۳۷	۳۷	۳۷	۳۷	۳۷	تعداد نمونه ها
۲/۶	۵۵/۰۸	۷/۸	۰/۲	۳۶/۵	۹/۴	۱۱/۳	۷/۵	۵۸۰۷	میانگین حسابی
۱/۹	۱۱۷/۲	۱/۹	۰/۲	۸۰/۸	۱۰/۱	۱۱/۷	۰/۲	۹۵۲۵	انحراف معیار
۷۵/۱	۲۱۲/۷	۲۵/۵	۱۴۶/۷	۲۲۱/۷	۱۰۷/۷	۱۰۳/۲	۳/۲	۱۶۴	ضریب تغییرات (درصد)
۷/۲	۶۳۱	۱۱/۳	۱/۳	۴۸۱/۸	۴۵/۲	۶۵	۸/۲	۵۶۰۵۰	حداکثر
۰/۲	۰/۶۵	۲/۹	۰/۰۳	۱/۹	۲/۰۵	۲/۳۵	۷/۱	۸۰۲	حداقل
۰/۹	۳/۹۳	-۰/۵۶	۴	۴/۹	۲/۲۶	۳/۱	۰/۶	۴/۳۳	چولگی

جدول ۳- مشخصه های آماری آنالیز کیفیت آب مربوط به فصل بهار

SO ₄	Cl	HCO ₃	K	Na	Mg	Ca	pH	EC (μs/cm)	پارامتر
۳۷	۳۷	۳۷	۳۷	۳۷	۳۷	۳۷	۳۷	۳۷	تعداد نمونه ها
۳/۱	۷۷/۲	۸	۰/۱	۳۳/۹	۱۰/۴	۹/۸	۷/۱	۳۵۲۴	میانگین حسابی
۱/۹	۲۳۱/۸	۲/۳	۰/۱	۶۹/۱	۹/۸	۱۱/۶	۰/۲	۳۴۳۴	انحراف معیار
۶۱/۵	۳۰۰	۲۸/۳	۱۰۰	۲۰۳/۵	۹۴/۵	۱۱۷/۴	۳/۲	۹۷/۵	ضریب تغییرات (درصد)
۷/۹	۱۳۳۲	۱۲/۶	۰/۶	۴۱۰/۷	۴۵/۵	۵۹/۲	۷/۶	۱۳۳۴۲	حداکثر
۰/۷	۰/۷	۳	۰/۰۳	۱/۹	۱/۴	۲/۴	۶/۷	۶۳۵	حداقل
۰/۸	۴/۹	-۰/۰۳	۲	۴/۸	۲	۲/۷	-۰/۱۳	۱/۹	چولگی

جدول ۴- مشخصه‌های آماری آنالیز کیفیت آب مربوط به فصل تابستان

Table 4. Statistical parameters related to analysis of water samples of summer

SO4	Cl	HCO3	K	Na	Mg	Ca	pH	EC ($\mu\text{S}/\text{cm}$)	پارامتر
۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	تعداد نمونه‌ها
۱۵۲/۹	۲۴۱۱	۵۳۳/۷	۴/۹	۱۱۳۵	۱۶۸	۲۴۴	۷/۱	۸۶۵۶	میانگین حسابی
۱۳۳/۹	۳۰۵۷	۱۲۰/۱	۴	۱۴۴۷	۱۳۹	۱۹۷	۱	۱۲/۴	انحراف معیار
۸۷/۶	۱۲۶/۸	۲۲/۵	۸۱/۷	۱۳۷/۵	۸۳	۸۱	۴/۸	۹۷/۲	ضریب تغییرات (درصد)
۶۱۵	۱۰۵۵۰	۷۷۴/۷	۱۵/۱	۵۰۲۳	۵۳۰	۵۹۰	۷/۶	۲۷۴۶۷	حداکثر
۲۲	۱۳۷/۸	۳۵۳/۸	۱/۷	۶۹/۸	۴۹	۲۰	۶/۳	۱۰۳۷	حداقل
۲/۳	۱/۷	۰/۳	۱/۷	۲	۱/۵	۰/۶۷	۰/۴	۱/۱	چولگی

جدول ۵- مقایسه میانگین خواص کیفی آب زیرزمینی و برخی شاخص‌های مرتبط

Table 5. Mean comparison of groundwater quality properties and some related indices

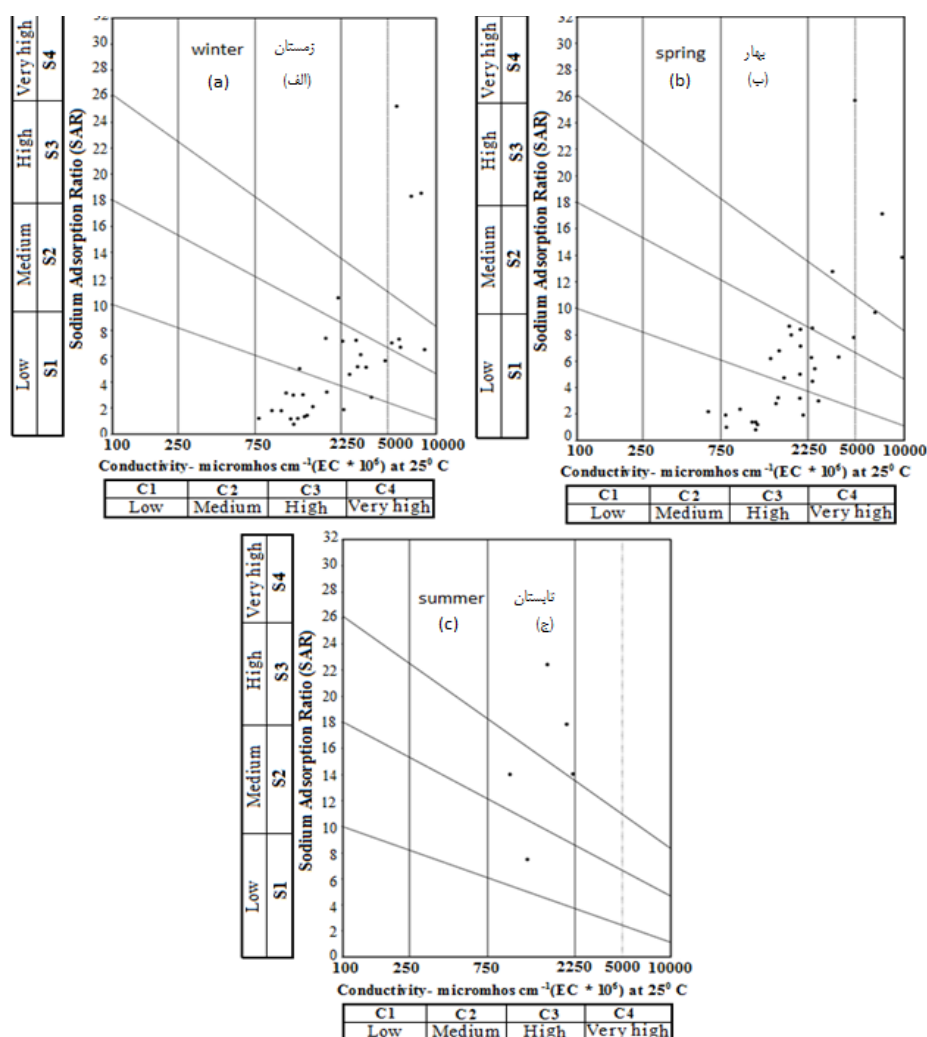
SAR	SO4	Cl	HCO3	K	Na	Mg	Ca	pH	EC ($\mu\text{S}/\text{cm}$)	زمان نمونه‌برداری
۵۰/۵ ^a	۱۲۵ ^a	۱۹۵۵ ^a	۴۷۶ ^b	۶/۰ ^d	۸۳۸ ^d	۱۱۳ ^d	۲۲۹ ^d	۷/۵۱ ^d	۵۸۰۶ ^d	زمستان ۸۸
۵۰/۰ ^a	۱۵۰ ^a	۲۷۴۳ ^a	۴۸۷ ^{ab}	۵/۴ ^{ab}	۷۸۱ ^a	۱۲۴ ^a	۱۹۷ ^a	۷/۱۹ ^D	۳۵۲۴ ^a	بهار ۸۹
۶۲/۸ ^a	۱۶۱ ^a	۱۸۰۷ ^a	۵۳۵ ^a	۳/۹ ^D	۸۶۱ ^a	۱۶۵ ^a	۲۱۴ ^a	۷/۱۴ ^D	۸۶۵۶ ^a	تابستان ۸۹

زیرزمینی در هر نقطه، تا حد بسیار زیادی تابعی از میزان و نحوه کاربرد مواد شیمیایی توسط بهره‌برداران می‌باشد.

ارزیابی کیفیت آب برای مصارف مختلف

نتایج طبقه‌بندی کیفیت آب نمونه‌های زمستان، بهار و تابستان از نظر مصارف کشاورزی، براساس دیاگرام ویل‌کاکس، در شکل ۳ ارائه شد. در بیشتر موارد، کیفیت آب در کلاس شوری زیاد قرار داشت و قلیائیت آب نیز در فصول زمستان و بهار تغییرات محسوس نداشته و در حدود ۶۰ درصد موارد در کلاس‌های C4-S4، C4-S2، C4-S3، C4-S1 بود. ضمناً در فصل تابستان، میزان قلیائیت کلاس C4-S4 تا ۷۵ درصد افزایش یافت.

در منطقه مورد مطالعه، مهم‌ترین منابع آبیاری مزارع شالیزاری، آب‌های تجمع یافته در سازه‌های سنتی به‌نام آب‌بندان و آب‌های موجود در سفره‌های سطحی (از طریق پمپاژ از چاه‌های سطحی) می‌باشند. با تحلیل رفتن منابع آب سطحی، کشاورزان برای آبیاری تکمیلی بیشتر به پمپاژ از سفره‌های آب زیرزمینی روی می‌آورند. در نتیجه، این امر موجب افت سطح ایستابی همراه با افزایش محسوس شوری آب خواهد شد. خطر شدید سدیمی شدن آب در تابستان را می‌توان تا حدی ناشی از اثرات به‌جا مانده از کودها و مواد شیمیایی در طی فصل رشد و ورود آن به آب زیرزمینی دانست. بدیهی است که روند تغییر در ترکیب شیمیایی آب

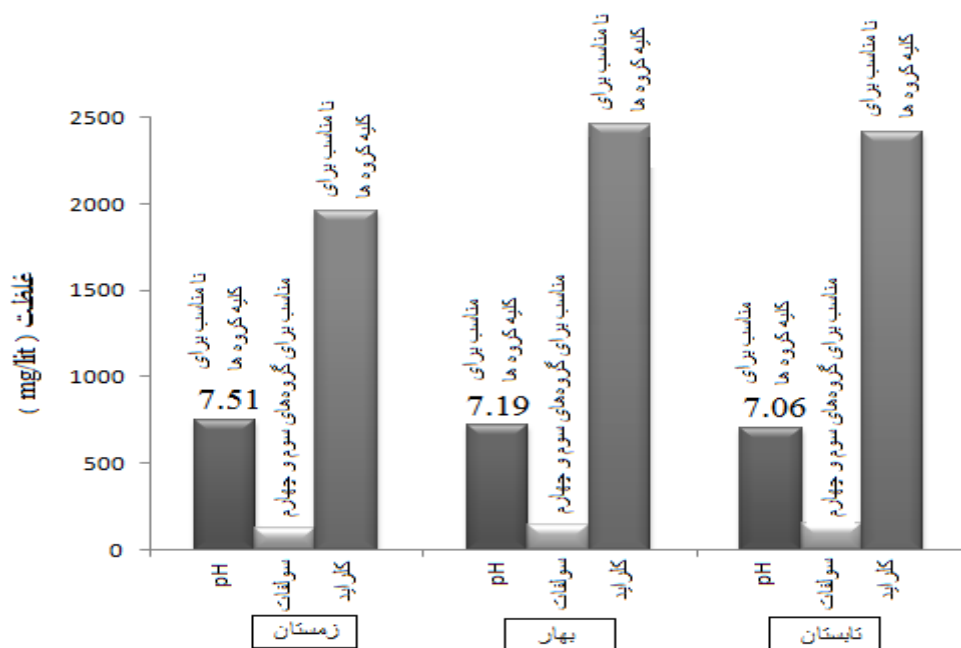
شکل ۳- طبقه‌بندی کیفیت آب از نظر کشاورزی برای فصل زمستان (الف)، بهار (ب) و تابستان (ج)
Figure 3. Water quality classification for agriculture in winter (a), spring (b) and summer (c)

موجود نمی‌باشد. از این‌رو، ارزیابی کیفیت آب برای مصارف صنعتی صرفاً براساس پارامترهای موجود انجام شده و نتایج حاصله در شکل ۴ ارائه شد. مقدار pH آب برای کلیه گروه‌ها یعنی گروه‌های بسیار حساس، حساس، نسبتاً حساس و گروه با کمترین حساسیت مناسب است. میانگین غلظت سولفات نیز نشان می‌دهد که آب‌های زیرزمینی سفره کم‌عمق منطقه مطالعه را نمی‌توان برای گروه‌های بسیار حساس و حساس که باید از روش‌های پیشرفته تصفیه برای تامین آب آنها استفاده کرد، بکار برد اما این آب‌ها قابل استفاده برای گروه‌های سوم و چهارم هستند. ضمناً، تنها مقدار کلراید موجود در آنها خارج از محدوده مطلوب برای استفاده در صنعت بوده و برای هیچ یک گروه‌ها مناسب نبود. در صورتی که تصفیه این آب‌ها به میزانی باشد که در محدوده مجاز گروه چهارم قرار گیرد می‌تواند برای مصارف آتش‌نشانی، فرایند تولید سیمان، انتقال مواد، شستشوی سطوح و صنایع دیگری که کمترین حساسیت نسبت به مصرف این آب‌ها را دارند مورد استفاده قرار گیرد.

بر طبق نتایج مطالعات انجام شده در دشت‌های استان همدان قیمت گذاری آب به عنوان یک روش غیرمستقیم برای استفاده کارا و پایدار از آب در بخش کشاورزی (۲۱) مؤثر بوده و در کنار آن با کمک مدل‌های پویا مانند مدل کنترل بهینه نیز می‌توان با مشخص نمودن مسیر بهینه استخراج آب از منابع زیرزمینی در جهت حداکثر نمودن منافع خالص کشاورزان ضمن رعایت پایداری سفره آب زیرزمینی قدم برداشت (۲۰). بطور مشابه در منطقه مورد مطالعه استفاده از مدل‌های بهینه برای یافتن حد مجاز کاربرد مواد شیمیایی و حد مجاز برداشت از منابع آب زیرزمینی از راهبردهای مهم حفظ پایداری منابع آب زیرزمینی در این منطقه به شمار می‌رود.

ارزیابی کیفیت آب برای مصرف در صنعت

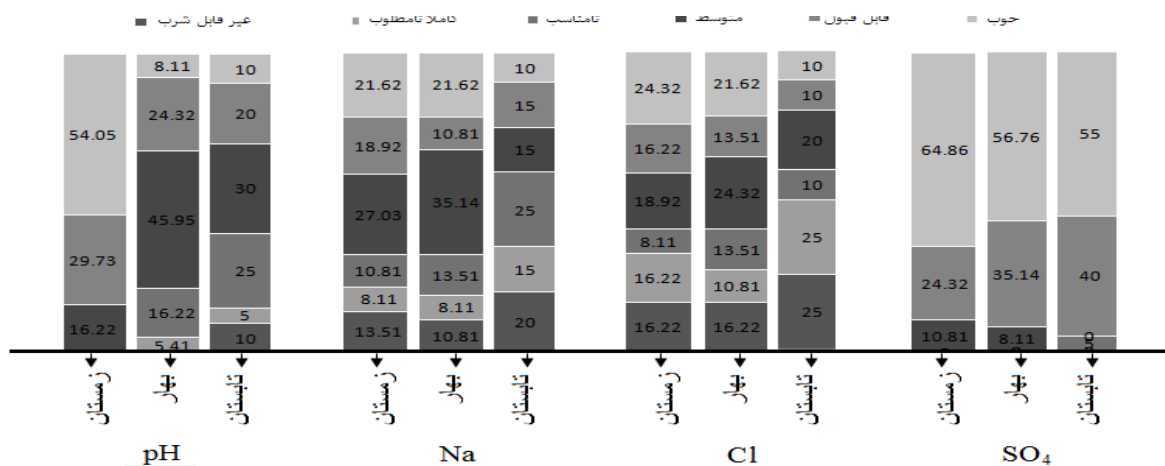
از آنجا که تجزیه آزمایشگاهی کیفیت نمونه‌های آب عمدتاً از نگاه مصرف برای کشاورزی صورت گرفت، بنابراین، تعدادی از پارامترها مانند آهن، منگنز و سیلیسیم که به‌منظور مقایسه با استانداردهای مربوط به صنعت مورد نیاز است

شکل ۴- ارزیابی کیفیت آب براساس شاخص های گروه های مختلف آب های صنعتی
Figure 4. Water quality evaluation based on indices of different industrial water uses

نمود. به طوری که کیفیت آب از نظر شرب در کلاس های پایین تر قرار گرفت.

نتایج ارزیابی کیفیت آب زیرزمینی منطقه مطالعه از نظر مصرف شرب در شکل ۵ ارایه شد. درصد پارامترهای انتخاب شده در طبقه بندی شولر در فصل تابستان به میزان محسوسی تغییر

شکل ۵- درصد کلاس های طبقه بندی شولر برای مصارف آب شرب در فصل زمستان
Figure 5. Percent for Schuler classifications for domestic water consumption in winter

نمونه برداری از چاه های مشاهده ای در زمان های قبل از کشت برنج، زمان آب تخت و انتهای فصل کشت برنج صورت گرفت، ارزیابی ها نشان می دهد که برداشت از سفره های آب سطحی (که از طریق چاه های کم عمق واقع در شالیزارها انجام می گیرد) و همچنین تغذیه این سفره ها (که در اثر رواناب های سطحی و آب های مازاد صورت می گیرد) نیز بر کیفیت آب تاثیر دارد.

با توجه به اینکه اراضی محدوده مطالعه عمدتاً دارای کاربری کشاورزی به ویژه اراضی شالیزاری می باشند بنابراین، تغییرات کیفیت آب را می توان ناشی از فعالیت های کشاورزی از جمله مصرف کودها و مواد شیمیایی دانست که در بسیاری مناطق دنیا به اثبات رسید (۱۶۶). بررسی آلودگی نیتراتی سفره های آب زیرزمینی کم عمق استان مازندران نیز نشان داد که مدیریت نامناسب مزارع شالیزاری نقش قابل توجهی در آلودگی آب زیرزمینی منطقه دارد (۱۳). با در نظر گرفتن اینکه

فصل تابستان برای اهداف شرب در منطقه مناسب نبودند. مطالعه کیفیت آب زیرزمینی کم‌عمق نواحی کشاورزی ایالت آلبرتا براساس عوامل مختلف (۱۰) نشان داد که عوامل مورد بررسی، به مقدار کمی فراتر از حد مجاز برای مصرف شرب بودند و ارتباط معنی‌داری بین فعالیت‌های کشاورزی با داده‌های پوشش سطح زمین و غلظت نیترژن وجود داشت. در پژوهش مهربانی و همکاران (۱۵) برای ارزیابی کیفیت آب‌های زیرزمینی حوزه آبریز مرویل در جنوب شرقی استان همدان، مانند پژوهش حاضر از نرم‌افزار هیدروشیمی استفاده شد و کیفیت آب برای مصارف شرب و کشاورزی مناسب تشخیص داده شد.

عباسی و همکاران (۱) کیفیت آب‌های زیرزمینی دشت شوش را از جنبه شرب ارزیابی کردند و نشان دادند پارامتر SO_4 در فصل پاییز ۳۰٪ در محدوده خوب، ۵۰٪ در محدوده قابل قبول و ۲۰٪ در محدوده متوسط قرار می‌گیرد، اما در فصل زمستان ۲۰٪ در محدوده خوب، ۷۵٪ در محدوده قابل قبول و ۵٪ در محدوده متوسط قرار می‌گیرد. از این رو طبقه‌بندی این پارامتر نسبت به تغییر فصول متغیر بود. در تحقیقی دیگر (۱۱)، کیفیت آب زیرزمینی یک منطقه ساحلی در هندوستان با شاخص W QI بررسی شد. نتایج بدست آمده از ۴۴ نمونه آب که هم در فصل تابستان و هم پس از بارندگی تهیه شد نشان داد که ۶۶ و ۲۹ درصد از نمونه‌های آب زیرزمینی به ترتیب در دوره پس از بارندگی و

منابع

- Abbasi, F., H.A. Kashkoli and N. Hosseini Zare. 2014. Evaluation of groundwater quality for Shosh valley from domestic aspect. 2nd national conference on water crisis (Climate Change, Water and Environment), Shahrekord University. Shahrekord, Iran, 9 pp (In Persian).
- Anonymous. 2005. Manual of Hydrochemistry model. Water Resources Management Company, Department of baseline studies and watershed management, Office of Basic Studies, (In Persian).
- Anonymous. 2008. Manual of quality classification of raw water, wastewater and return flow for industrial and recreational uses. Vice Presidency for Strategic Planning and Supervision, (In Persian).
- Chaudhuri, S. and S. Ale. 2014. Long term (1960-2010) trends in groundwater contamination and salinization in the Ogallala aquifer in Texas. Journal of Hydrology, 513: 376-390.
- Chen, K.P. and J.J. Jiao. 2007. Seawater intrusion and aquifer freshening near reclaimed coastal area of Shenzhen. Water Science & Technology: Water Supply Vol, 2: 137-145.
- Dahan, O., A. Babad, N. Lazarovitch, E.E. Russak and D. Kurtzman. 2014. Nitrate leaching from intensive organic farms to groundwater. Hydrol Earth Syst Sci., 18: 333-341.
- Darzi-Naftchali, A., A. Asgari and F. Karandish. 2014. Influence of agricultural activities on salinization of shallow aquifers in Mazandaran province. 2nd national conference on agricultural water management, Soil and Water Research Institute. Karaj, Iran, 86-91 (In Persian).
- Delfardi, S. and S. Sanjari. 2014. Study of physical and chemical characteristics of irrigation water of southern Roodbar plain (marginal agricultural lands of Jazmurian). 2nd national conference on agricultural water management, Soil and Water Research Institute. Karaj, Iran, 71-76 (In Persian).
- Fadel, E., M. Tomaszewicz and M. Abou Najm. 2013. Sustainable coastal aquifer management in urban areas: The role of groundwater quality indices. 4th Global forum on urban resilience and adaptation. Bonn, Germany, 19.
- Forrest, F., R. Joan, S. Reedyk and J. Wuite. 2006. A survey of nutrient and major ions in shallow groundwater of Alberta's agricultural areas. Alberta Agriculture, Food and Rural Development, Landwise, Agriculture and Agri-food Canada, 116 pp.
- Ganeshkumar, B. and C. Jaideep. 2011. Groundwater quality assessment using Water Quality Index (WQI) approach-Case study in a coastal region of Tamil Nadu, India. International Journal of Environmental Sciences and Research, 2: 50-55.
- Gharibreza, M.R. and F. Vafaei. 2000. Coastal land erosion and its prevention and control strategies. 2nd erosion and sediment national conference. Lorestan, Iran, 2 pp (In Persian).
- Karandish, F., A. Darzi-Naftchali and A. Asgari. 2016. Application of machine-learning models for diagnosing health hazard of nitrate toxicity in shallow aquifers. Paddy Water Environment, DOI 10.1007/s10333-016-0542-2.
- Manikandan, K., K.P. Kannan and M. Sankar. 2012. Evaluation and Management of Groundwater in Coastal Regions. Earth Science India, 5: 1-11.
- Mehrabani, Sh., B. Mehrabani, B. Rafei and B. Yaghobi-Kikleh. 2011. Assessing groundwater quality of Marvil watershed. 2nd Conference on Earth Sciences, Islamic Azad University of Ashtian, Iran, 9 pp (In Persian).
- Melo, A., E. Pinto, A. Aguiar, C. Mansilha, O. Pinho and I. Ferreira. 2012. Impact of intensive horticulture practices on groundwater content of nitrates, sodium, potassium and pesticides. Environmental Monitoring Assessment, 184: 4539-4551.
- Roshun, S.H. and M. Habibnejad Roshan. 2018. Monitoring of temporal and spatial variation of groundwater drought using GRI and SWI indices (Case study: Sari-Neka plain), Journal of Watershed Management Research, 9(17): 269-279 (In Persian).
- SAS Institute Inc. 2002. The SAS System for Windows, Release 9.0. Statistical Analysis Systems Institute, Cary, NC, USA.
- Schernewski, G., N. Löser and A. Sekścińska. 2005. Integrated Coastal area and river basin management (ICARM): The Oder/Odra case study. Integrated coastal zone management at the Szczecin Lagoon: Exchange of experiences in the region, Coastline Reports, 6: 43-54.

20. Seyedan, S.M., M.R. Kohansal and M. Ghorbani. 2017. Achieving optimal path of extracting groundwater resources considering the side effects in Hamadan-Bahar plain. *Journal of Watershed Management Research*, 8(15): 191-201 (In Persian).
21. Seyedan, S.M. and A.G. Firozabadi. 2018. Pricing of groundwater resources of Hamadan-Bahar plain using spatial econometric approach. *Journal of Watershed Management Research*, 9(17): 258-268 (In Persian).
22. Sun, B., S. Zhou and Q. Zhao. 2003. Evaluation of spatial and temporal changes of soil quality based on geostatistical analysis in the hill region of subtropical China. *Geoderma*, 115: 85-99.
23. Wilding, L.P. and L.R. Dress. 1983. Spatial variability and pedology. In: Wilding, L.P., Smeckand, N.E., Hall, G.F., (Eds.). *Pedogenesis and soil taxonomy. I. concepts and interactions*. Elsevier Science Pub, 83-116.
24. Yost, R.S., G. Uehara and R.L. Fox. 1982. Geostatistical analysis of soil chemical properties of large land areas: I. Semivariograms. *Soil Sci. Soc.*, 46: 1028-1032.
25. Zektser, S. and L.G. Everett. 2004. Ground water resources of the world and their use. IHP-VI, SERIES ON GROUNDWATER NO. 6. Published in by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 342.

"Technical Report"

Assessing Spatial and Temporal Variations of Coastal Groundwater Quality with Regard to Different uses

Abdullah Darzi-Naftchalli, Ahmad Asgari² and Fatemeh Karandish³

1- Associate Professor, Water Engineering Department, Sari Agricultural Sciences and Natural Resources University,
(Corresponding author: abdullahdarzi@yahoo.com)

2- PhD Student, Water Engineering Department, Sari Agricultural Sciences and Natural Resources University

3- Associate Professor, Water Engineering Department, University of Zabol
Received: February 15, 2016 Accepted: December 12, 2016

Abstract

The quality of coastal water resources at the downstream of watersheds is decreasing mainly due to different anthropogenic activities. In this research, temporal variations of groundwater quality were investigated in a 25000 ha coastal area in Mazandaran province. Groundwater samples were taken from 37 observation wells in the region before (winter 2009), during (spring 2010) and after (Summer 2010) a rice growing season. The samples were analyzed to determine electrical conductivity, acidity and the concentration of calcium, sodium, magnesium, potassium, bicarbonate, chloride and sulphate. Groundwater quality was assessed for agriculture, industry and drinking uses based on various criteria and standards. The average electrical conductivity of groundwater in winter, spring and summer was 5806, 3524 and 8656 $\mu\text{S cm}^{-1}$, respectively, indicating increase in salinization risk of groundwater at the end of rice growing season. From alkalinity viewpoint, approximately 60% of the groundwater samples were in C4-S1, C4-S2, C4-S3 and C4-S4. Chloride concentration in groundwater was more than its permitted limit for industrial use. The groundwater quality of the 2010 summer season was the worst from drinking viewpoint compared with the samples collected in the 2009 winter and 2010 spring. Results showed that rice cultivation had considerable effect on groundwater quality of the study coastal area. Therefore, the proper management of water and nutrient during rice growing season can be effective to protect groundwater quality in the study area.

Keywords: Agriculture, Coastal aquifers, Drinking, Industry, Paddy field